

τισμού» διαγράφεται τώρα ευκρινέστερα ως περιεχόμενο της κοινωνικής λειτουργίας των εκπαιδευτικών.

Β. Η γενική παιδεία «ποιότητας» αποτελεί, σύμφωνα με τις ίδιες διακηρύξεις, βασικό περιεχόμενο του νεόκοπου «Ενιαίου Λυκείου». Το «κοινό πρόγραμμα σπουδών» και η «αυτοτέλεια» του διαφημίστηκαν πολλαπλά. Αν δεν θέλει κανείς να εγκλωβιστεί στην αφηρημένη ρητορική του επίσημου λόγου για την αξία της γενικής παιδείας, πρέπει να διερευνήσει συστηματικά τα επόμενα: 1. Το περιεχόμενο της γενικής παιδείας στο σχολείο δεν αποτελεί μόνο κρίσιμο «παιδαγωγικό» πρόβλημα. Είναι κατεξοχήν πρόβλημα πολιτικό και ιδεολογικό. Όπως, βέβαια, και η αντίληψη γι' αυτή. Έτσι όταν διδάσκονται στο σχολείο βιβλία, όπως το πολύ πρόσφατο για την ιστορία της Α' τάξης λυκείου, τότε συμβαίνει συχνά να προσφέρεται στους μαθητές μια «ψόφια» γενική παιδεία με προφανείς στόχους, που υπονομεύει ακόμα και τη ρητορική των λεγόμενων «ανοιχτών οριζόντων» του ίδιου του υπουργείου της παιδείας. Με τέτοια πρόσφατα δείγματα, πρέπει να είναι κανείς πολύ δύσπιστος για τον αξιολογικό προσανατολισμό που θα πάρει, στο όνομα της γενικής παιδείας, το αναλυτικό πρόγραμμα στο λύκειο. 2. Η όποια αξία της γενικής παιδείας υπονομεύεται συχνά τόσο από τη δομή των γνώσεων στα αντίστοιχα σχολικά εγχειρίδια –το βιβλίο π.χ. της ιστορίας που προαναφέραμε χαρακτηρίζεται από υπέρμετρη συσσώρευση πληροφοριών– όσο και από τους θεσμικούς τρόπους πιστοποίησης της κατοχής της από τους μαθητές. Έτσι ο πολύ πρόσφατος «γενικός οδηγός για την αξιολόγηση των μαθητών στο λύκειο» τείνει, στο όνομα της ποιοτικής αναβάθμισης, να περιορίσει τη μαθησιακή διαδικασία σε μεθοδολογική εκγύμναση, προτείνοντας κατά κύριο λόγο formalistικές τεχνικές για την αξιολόγησή τους. 3. Η «γενική παιδεία υψηλού επιπέδου» στο σχολείο αντιμετωπίζεται τις πιο πολλές φορές, εξαιτίας των εξεταστικών-βαθμολογικών πρακτικών, μόνο ως ανταλλακτική αξία. Οι πρόσφατες ρυθμίσεις, με τις οποίες συμψύρεται η θεωρητική αφετηρία του παλιού «Ακαδημαϊκού Απολυτηρίου» (1965) με την ενδολυκειακή λογική της

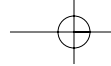
εξεταστικής πρακτικής των «Πανελληνίων Εξετάσεων», φαίνεται να ακυρώνουν και απ' αυτή τη σκοπιά το αίτημα για γενική παιδεία στο λύκειο. Γιατί με τις ρυθμίσεις αυτές γίνεται θρύψαλλα η «αυτονομία» του λυκείου και η κοινωνική αξία της εκπαίδευσης συμπεκνώνεται κυρίως στην πρόσβαση στα ΑΕΙ. Η ρητορική για τη γενική παιδεία «ποιότητας» σκοπεύει να μεταμφιέσει τις εξεταστικές διαμεσολαβήσεις αυτής της πρόσβασης σε ακραιφνείς «παιδαγωγικές λειτουργίες», προσδίδοντας μια πιο εκλεπτυσμένη και συνακόλουθα δυσδιάκριτη μορφή στην επιλεκτική λειτουργία του «Εθνικού Απολυτηρίου». Γι' αυτό και το μέλλον της λεγόμενης «παραπαιδείας», με όσα αυτή προϋποθέτει, διαγράφεται και εδώ ρόδινο.

Η ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΣΕΡΒΙΑ: ΜΙΑ ΕΠΑΝΕΚΤΙΜΗΣΗ του Ρέννου Οιχαλιώτη

Η ΑΠΛΟΠΟΙΗΣΗ, όταν εμπεδώνεται από την αβασάνιστη επανάληψη, οικοδομεί πραγματικότητες που, οχρωμένες στην ασφάλεια της βεβαιότητάς τους, υποκαθιστούν ή μεταμφιέζουν την αλήθεια των πραγμάτων· ιδιαίτερα, στο φως ιδεολογικών προσανατολισμών –πόσο μάλλον απόφρων ιδεοληπιών– που αρδεύονται από αντιλήψεις ιστορικού εκλεκτικισμού. Οι τρέχουσες και πυκνές αναφορές μας στους ορθόδοξους Σέρβους, στην ομόδοξη Σερβία, στις παραλληλίες Ελλήνων και Σέρβων πρωτίστως ως ορθόδοξων λαών, συσσωρεύονται άκοπα στη στερεότυπη, όσο και συζητήσιμη παραδοχή, ότι η ορθοδοξία εκεί, ως πνευματικός και πολιτισμικός μονόδρομος, υπήρξε ανέκαθεν, και παραμένει αδιάπτωτα έως σήμερα, θαλερή έκφραση του σερβισμού, σύμφυτη με τη συνείδηση του σερβικού λαού· ειδικότερα δε, ότι η Σερβική αυτοκέφαλη Εκκλησία συνιστά οργανικό στοιχείο εθνικού αυτοπροσδιορισμού και ταυτότητας των Σέρβων. Η μνημόνευση και μόνο της μεσαιωνικής Σερβίας, των πριγκίπων–αγίων Συμεώνος και Σάββα, της Στουτένιτσας, του Ντέστανι ή του αγιορείτικου Χιλανδαρίου, αλλά και οι απελευθερωτικές εξεγέρσεις

των Σέρβων του περασμένου μόλις αιώνα, κατατείνουν πράγματι σε μια ιστορικά ορθόδοξη πολιτισμική φυσιογνωμία, που και ο πιο ανυποψίαστος δεν μπορεί να παρακάμψει. Ακριβέστερα, πάντως, πρόκειται για έναν πολιτισμό που χαρακτηρίζεται από συγκερασμό και διαφορετικότητα στην ενότητά του, όσο και από εσωτερικό δυισμό, αν όχι διχοτόμηση· έναν πολιτισμό που απηχεί στο πνευματικό πεδίο τη διαπερατότητα των σερβικών χωρών στο μεταίχμιο της ανατολικής και της δυτικής χριστιανισμής (Ντ. Μπογκνάνοβιτς). Αυτό που ενδιαφέρει, ωστόσο, εδώ σ' αυτές τις γραμμές, και υποβαθμίζεται ή αποκρύβεται στη θεώρηση πολλών σήμερα για τους «ορθόδοξους Σέρβους» υπό την αίγλη μιας βολικής ιστορίας-εγκωμίου, είναι η φάση της θρησκευτικής πραγματικότητας στη Σερβία στον αιώνα μας· κοντολογίς, ο μισός αιώνας κομμουνιστικής διακυβέρνησης.

Η Σερβική Ορθόδοξη Εκκλησία (ΣΟΕ) βγήκε σπαραγμένη και ρακενδύτη από τον Δεύτερο Μεγάλο Πόλεμο, συμμεριζόμενη την τραγωδία του σερβικού λαού. Το 1944 η μακάβρια λογιστική των απωλειών της μόνο από τη θηριαδία των Κροατών-Ουστάσι αριθμούσε διακόσιους νεκρούς ιερωμένους, εκατοντάδες χιλιάδες πιστούς της και πλήθος κατεστραμμένων ναών. Η νέα σελίδα που είχε γυρίσει με την ίδρυση-ανασύσταση του σερβικού Πατριαρχείου, το 1920, τελείωνε τραγικά με τη διάλυση της πρώτης Γιουγκοσλαβίας και το μακελειό των εθνοτήτων της. Στη νέα πραγματικότητα που διαμορφωνόταν για την επανάληψη της γιουγκοσλαβικής συνύπαρξης με συνεκτικό ιστό τώρα τις σοσιαλιστικές επαγγελίες και την ομοσπονδιακή οργάνωση (όπως τις ενσάρκωνε το νικηφόρο κομμουνιστικό κίνημα στη χώρα) η Εκκλησία είδε εύλογα έναν ανελέητο εχθρό. Αν ήδη από το 1919 στο Βασίλειο των Σέρβων, των Κροατών και των Σλοβένων η ΣΟΕ είχε αποτύχει να εξασφαλίσει, σ' ένα ασύγκριτα ευνοϊκότερο γι' αυτήν πολιτικό περιβάλλον, κάτι που θεωρούσε αυτοδικαίω –δηλαδή την επίσημη αναγνώριση από το κράτος της υπεροχής της έναντι όλων των άλλων θρησκευμάτων και χριστιανικών ομολο-

γιών-, στο νεοσύστατο καθεστώς η ίδια της η ύπαρξη ήταν υπό αίρεση. Οι αγεφύρωτες έριδες που φούντωναν στη διάρκεια του πολέμου και η πολιτική ευθυγράμμιση της Εκκλησίας με το εθνικιστικό στρατόπεδο εξέθεσαν περαιτέρω την Εκκλησία απέναντι στους έτσι κι αλλιώς αμετανόητους αντικληρικαλιστές της κομμουνιστικής εξουσίας. Οι σχέσεις Εκκλησίας και νέου καθεστώτος θα περνούσαν μια ολιγόχρονη αλλά δεινή φάση ανοιχτής εχθρότητας, προτού αποκρυσταλλωθεί με τον καιρό για την Εκκλησία ένα *modus vivendi* υπό την ομηρεία της πολιτικής.

Ο γιουγκοσλαβικός κομμουνισμός, βέβαια, υπήρξε συνολικά ανεκτικότερος σε θέματα θρησκευτικής πίστης και λατρείας, συγκριτικά με τη σιδηρά και παρατεταμένη αδιαιμία των ομοστροφών καθεστώτων στη μεταπολεμική Ανατολική Ευρώπη, όπου και μόνο το σημείο του σταυρού μπορούσε να συνεπάγεται μακρόχρονη φυλάκιση. Αδιαμφισβήτητα όμως εργάστηκε κατασταλτικά, ειδικά στην πρώιμη περίοδο, για την εκρίζωση της θρησκευτικής συνείδησης από τον πολιτικό και κοινωνικό βίο της χώρας, με μονιμότερες επιπτώσεις στη θρησκευτικότητα των λαών της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Ήταν η ίδια εκστρατεία, που με συναφείς παραλλαγές σε ολόκληρη την κομμουνιστική Ευρώπη του ψυχρού πολέμου, έβαλε κατά της θρησκείας τόσο πολιτικά, ως βραχίονα του «παλαιού καθεστώτος», όσο και καθαρά ιδεολογικά-θεωρητικά, για να εμψυτευθεί το πρότυπο του νέου ανθρώπου. Το τιτοϊκό καθεστώς, μάλιστα, εξάντλησε την αυστηρότητά του ιδιαίτερα σε βάρος της σερβικής ορθοδοξίας για επιπρόσθετους πολιτειακούς λόγους, έτσι ώστε η ορθόδοξη πίστη να πληγεί περισσότερο από κάθε άλλη ομολογία στη χώρα. Κατά τις πολιτικές εξορροήσεις του τιτοϊσμού στη διαχείριση του πάγιου εθνικού προβλήματος, ο μαρσαμός της ορθοδοξίας θα εξυπηρετούσε συνακόλουθα την αποδυνάμωση του δυσανάλογου σερβικού παράγοντα προς όφελος της ανελαστικής ομοσπονδιακής αδελφοσύνης των γιουγκοσλαβικών λαών. Όταν δε τον ιδεολογικό αθεϊστικό δογματισμό των πρώτων δεκαετιών διαδέχτηκε μια συγκρατημένη

και εν πολλοίς αόριστη αποθάρρυνση σε θέματα πίστεως από πλευράς κρατικής πολιτικής, η ορθοδοξία στη Σερβία όχι μόνο δεν αναβίωσε, αλλά παρακολούθησε καταπονημένη την ανάκαμψη του ρωμαιοκαθολικισμού και, κυρίως, την αναζωπύρωση του μουσουλμανισμού, που ευνοήθηκαν προνομιακά σχεδόν από τις νέες συνταγματικές και πολιτικές συνθήκες, και εξώθησαν μεσοπρόθεσμα με τη σειρά τους στα γνωστά διαλυτικά αποτελέσματα.

Ας μνημονευθεί, παρεμπιπτόντως, ο ρόλος και της εκτός Γιουγκοσλαβίας σερβικής διασποράς στη Δυτική Ευρώπη και την Αμερική, που συνετέλεσε στη διατήρηση και διαφύλαξη της ορθόδοξης πίστης και πνευματικής παράδοσης στα χρόνια που μαραίνονταν στη μητρική γη. Όπως και οι άλλες σλαβικές ομογένειες (κατ' εξοχήν η ρωσική) των οποίων η θρησκευτική λατρεία τελούσε υπό απαγόρευση ή σοβαρή παρακώλυση στην πατρίδα τους, έτσι και η σερβική διασπορά ανέπτυξε μια ποικιλία θεσμών και φορέων σε συνάφεια με τη μητροπολιτική Εκκλησία, αλλά χωρίς να υπόκειται στους εκεί κρατικούς καταναγκασμούς. Αν όμως είναι προφανές ότι οι «ελεύθερες» επισκοπές απετέλεσαν πνευματικό αντιστάθμισμα και ζωντανή εστία, σε εποχή μάλιστα κατά την οποία η επίσημη Εκκλησία στη χώρα εκπροσωπούσε έναν συμβιβασμένο και αναμικό θεσμό, η ομογενειακή ορθοδοξία δεν ήταν άμοιρη πολιτικών σκοπιμοτήτων, που κατά περίπτωση ζημίωσαν τη θρησκευτική υπόθεση. Χαρακτηριστική ήταν η σχισματική κίνηση της σημαντικής σερβικής επισκοπής Αμερικής και Καναδά το 1963 υπό τον επίσκοπο Διονύσιο. Εδώ, προσωπικές φιλοδοξίες και σπασμωδικό χειρισμοί στο μοτίβο της πολιτικής αντιπαράθεσης κομμουνισμού και «ελεύθερου κόσμου» οδήγησαν, με ευθύνη εν μέρει και της ΣΟΕ, σε ρήξη. Η ρήξη των σχέσεων με τη Μητέρα Εκκλησία, που ταλάνισε για δεκαετίες την σερβική ορθοδοξία, τελικά αποκαταστάθηκε μόλις το 1992, στις αρχές του πολέμου, με την επιστροφή της σχισματικής επισκοπής στους κόλπους της ΣΟΕ.

Οφείλουμε να θυμηθούμε ακόμη ότι ο τιτοϊσμός ως αντιστασιακό κίνημα τροφοδοτήθηκε κατ' εξοχήν από το σερβικό στοι-

χείο, που σήκωσε το βάρος του απελευθερωτικού αγώνα. Και ότι αντίθετα με τις πραξικοπηματικές πολιτικές των κομμουνιστών στις άλλες ανατολικές χώρες με το τέλος του πολέμου, το κίνημα των παρτιζάνων του Τίτο αναδείχθηκε και επιβλήθηκε με τη δράση και τη μαζικότητά του ως η φυσική διάδοχη κατάσταση στη μεταπολεμική Γιουγκοσλαβία, στα μάτια ντόπιων και ξένων. Είναι χαρακτηριστικό, άλλωστε, ότι μέχρι το τέλος ακόμα της δεκαετίας του 1970, το καθεστώς δεν έπαψε να αντλεί λαϊκή νομιμοποίηση από τις εθνοαπελευθερωτικές-δημοκρατικές δάφνες του στα χρόνια του πολέμου. Επιπλέον, η πρώιμη ρήξη με τον σταλινισμό προσέδωσε εθνικό χαρακτήρα στον γιουγκοσλαβικό κομμουνισμό, προσφέροντας μια ευρεία βάση λαϊκής συναίνεσης και συσπείρωσης – μια πολιτική που συνεχίστηκε επιμελημένα στο διεθνή στίβο από τη γιουγκοσλαβική ηγεσία για πολλά χρόνια.

Όταν πάλι ατόνισαν με τον καιρό η κατασταλτική πολιτική και ο άτεγκτες κρατικές προκαταλήψεις εναντίον της ΣΟΕ –που με τη σειρά της είχε προ πολλού εφησυχάσει σ' έναν νομιμόφρονα και μακρό συμβιβασμό με το κομμουνιστικό καθεστώς– διαμορφώθηκε ασφαλώς ένα διαφορετικό κλίμα. Όμως, παρά την άνεση που υποσχόταν, το νέο πνευματικό και πολιτικό κλίμα απεδείχθη αποκαρδιωτικά προσφορότερο, ίσως γιατί, κατά βάθος, το ίδιο το αίτημα για ορθόδοξη πίστη και λατρεία δεν μπορούσε στις δεδομένες συνθήκες να πείσει για την επικαιρότητά του. Η ατμόσφαιρα, ο χαρακτήρας της ζωής στη Γιουγκοσλαβία του 1970 και του 1980, τόσο διαφορετικά ανοιχτός και πολυφωνικός από κάθε άλλη χώρα του υπαρκτού σοσιαλισμού, και μάλιστα βαλκανική, στέρησε την ορθοδοξία από μια ενδεχόμενη δυνατότητα να αναβιώσει ως παραμυθία στο γογγυσμό των καταπιεσμένων. Η νικηφόρα γενιά της κατοχής και της αντίστασης που βρέθηκε στα πράγματα μεταπολεμικά, εμφορούμενη από την δογματική και συναισθηματική πίστη στο κομμουνιστικό μέλλον της χώρας, και άκαμπτη από την εσωτερική αναμέτρηση της με τις εθνικιστικές δυνάμεις, δεν είχε βέβαια καρδιά για οτιδήποτε θρησκευτι-

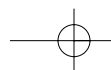
κό – στο οποίο δεν έβλεπε παρά τον αναχρονισμό και τα φαντάσματα του μοναρχισμού και της αντίδρασης. Αλλά και η νέα γενιά που ανδρώθηκε επί σοσιαλιστικής Γιουγκοσλαβίας, συχνά επικριτική και αναθεωρητική προς τις επικρατούσες πολιτικο-ιδεολογικές παραδοχές, αναζήτησε θεραπείες σε εξαντλητικά κοσμικές κατευθύνσεις, κατά κανόνα παραπληρωματικές προς το υπάρχον σύστημα. Γαλουχημένη για χρόνια στα θέσφατα της επίσημης υλιστικής κατήχησης, και κατά συνέπεια άμοιρη στοιχειώδους θεολογικής κατάρτισης (αυτονόητης για ανθρώπους που εξ απαλών ονύχων έχουν μια έστω εξωτερική επαφή με τον θρησκευτικό τύπο), δεν αισθάνθηκε την ανάγκη να ανιχνεύσει «την άλλη Οδό» – την εποχή που περίσσευαν οι συζητήσεις για τον τρίτο δρόμο. Άλλωστε το καθεστώς, όπως και τα ομογάλακτα της Ανατολικής Ευρώπης, είχε επενδύσει ιδιαίτερα, αλλά στη γιουγκοσλαβική περίπτωση και πειστικά, σε διαδικασίες «καθιέρωσης» – για να δανεισθούμε τον όρο από την κοινωνιολογία της θρησκείας: η προσωπολατρία του άμπεμπου ηγέτη-πατέρα Τίτο ως υποκατάστατο της εξώσης του ιερού στοιχείου από τη σφαίρα της κοινωνικής και πνευματικής ζωής.

Ούτε πάλι η ορθόδοξη Εκκλησία μπορούσε να εμπνεύσει έναν ευρύ διάλογο με απήχηση στην αδιάφορη σερβική κοινωμία. Απογυμνωμένη από την περιουσία της και χωρίς μέσα, αφέθηκε να φυτοζωεί στις παρυφές της ζωής. Όσο για κάποια ιερατικά σχολεία στη δικαιοδοσία της, που εμφανώς υπολείπονταν των αντιστοιχών καθολικών στην Κροατία, αντιπροσώπευαν στην ουσία μια περιθωριακή επιλογή ανάγκης των οικογενειών κάποιων αγροτόπαιδων. Αντίθετα, η ρωμαιοκαθολική Εκκλησία και κοινότητα εν γένει είχαν αποκτήσει κάποια ιδιαίτερα προνόμια που εκτεινόταν και πέραν της θρησκευτικής λατρείας σε εκπαιδευτικά και οικονομικά θέματα, μετά την αποκατάσταση των διπλωματικών σχέσεων Γιουγκοσλαβίας και Βατικανού το 1966. Επιπρόσθετα, πέραν των άλλων επισήμων δογμάτων στην ομόσπονδη χώρα, ο πνευματικός χώρος της ΣΟΕ μέσα στη Σερβία διαμφι-

σβητήθηκε σοβαρά από ποικιλώνυμες δεξασιές και σχέτες, σε σημείο ώστε ο Λάζαρ Μιλιν, καθηγητής της Θεολογικής Σχολής της Σερβικής Εκκλησίας στο Βελιγράδι, να καταπιαστεί επειγόντως στις αρχές της δεκαετίας του 1980 με τη συστηματική καταγραφή της «χιονοσιβιάδας» των αιρέσεων και των παραφυάδων του «σεχτισμού». Είναι τα χρόνια όπου οι «ορθόδοξοι Σέρβοι» –όσοι βιώνουν πραγματικά τη θρησκεία ως μυστηριακή ζωή– δεν είναι παρά μικρές, ολιγάριθμες κοινότητες αφοσιωμένων πιστών, στον τύπο περίπου των πρωτοχριστιανικών χρόνων: μια ανορθογραφία, στη σερβική καθημερινότητα, πιστών που έφθασαν στην Εκκλησία οδηγούμενοι από έναν προσωπικό δρόμο, παρακάμπτοντας την αδιαφορία, την καχυποψία ή και τη χλεύη των συγχρόνων τους. Και είναι η συστηματική αποδιοργάνωση ακριβώς του εκκλησιασματος, όπου διασώζονται τέτοιες νησίδες ορθόδοξης πνευματικότητας, που αποδίδει την εικόνα της σερβικής ορθοδοξίας ως κοινωνικού βιώματος κατά το δεύτερο ήμισυ του αιώνα. Ειδάλλως, εάν επικεντρώσει κανείς απλώς στη μοναχική γραμμή των ιερών πνευματικών μορφών της, η εικόνα φωτίζεται απατηλά, αφού από την ώθηση και τον δυναμισμό που ενοφθαλμίζει κατά τον μεσοπόλεμο και εντεύθεν ο επίσκοπος Νικόλαος Βελιμίροβιτς (1880-1956) στη σερβική θεολογία –τόσο στο θεωρητικό όσο και στο κοινωνικό πεδίο με το κίνημα των «προσευχητών του Θεού»– εκπήγασε εκείνη η ευάριθμη ομάδα των ιεραρχών –του π. Ιουστίνου Πόποβιτς (1894-1979) και της σημερινής γενιάς των ελληνομαθών επιγόνων του'– που διαφύλαξαν και πλούτισαν τη σερβική ορθοδοξία σε μια μακρά φάση ξηρασίας της πίστης. Πιο συγκεκριμένα, μετά το 1944-45 (και με την επικράτηση των κομμουνιστών), ενώ ο Νικόλαος Βελιμίροβιτς από το Νταχάου, όπου είχε μεταφερθεί, έφυγε πια για τις ΗΠΑ, όπου και ετερμάτισε τον βίο, ο Ιουστίνος Πόποβιτς, μέλος κι αυτός μιας ομάδας πνευματικών ανθρώπων ολκής που διαμορφώθηκαν στο φως της επιρροής του Βελιμίροβιτς, υποχρεώθηκε να εγκαταλείψει την

πανεπιστημιακή έδρα της Θεολογικής Σχολής, αποσυρόμενος ως πνευματικός πατήρ στο Τσέλιε, όπου θα αποτελούσε την «κεκρυμμένη συνειδηση» της Σερβικής Εκκλησίας. Ήταν σ' αυτή τη μονή-φτώριο, που αθόρυβα διέπλεσε τότε τα πνευματικά του τέκνα και σημερινούς επισκόπους στη Βοϊβόντινα, το Κοσσυφοπέδιο, την Ερζεγοβίνη και το Μαυροβούνιο, οι οποίοι καθοδηγούν πια την ανασυγκρότηση της ορθοδοξίας και την ποιμανση ενός σαστιομένου ποιμνίου σε μια ταραγμένη και ρευστή εποχή.

Ο πόλεμος ήταν ο μεγάλος καταλύτης. Ανέσυρε βία, συχνά στρεβλά, καταχωνιασμένες μνήμες και αφύπνισε αποπροσανατολισμένες ή χαμένες για τη θρησκεία συνειδήσεις. Ο εθνικισμός, που ήδη έπνεε τα τελευταία χρόνια στη Σερβία και τις άλλες Δημοκρατίες πριν αποπνεύσει η ίδια η Γιουγκοσλαβία, είχε αρχίσει πια να καλλιεργεί διαφορήματα αυτοσυνειδησίας και ταυτότητας, σε μια χώρα που περισσότερο μετρούσε τι μας (Ξε)χωρίζει παρά τι μας ενώνει. Σ' αυτό το κλίμα, η θρησκεία ήταν σίγουρα αξιοποιήσιμη δύναμη – στην περίπτωση των Σέρβων, ειδικότερα, η Ορθοδοξία. Και ο πόλεμος ήρθε να προσδώσει δραματική ορμή σ' αυτά τα φαινόμενα. Η θρησκεία επέστρεψε στις σερβικές χώρες –όπως και σ' όλη την εμπόλεμη Γιουγκοσλαβία– κυρίως με την πολεμόχαρη μορφή του θρησκευτικού εθνικισμού, και ο λόγος περί Ορθοδοξίας, εκκωφαντικά συνθηματικός και ιδιοτελής, πλεόνασε ξαφνικά. Η ορθόδοξη Σερβία ηγέρθη εντυπωσιακά γρήγορα από την ξεθυσιασμένη αυτοδιαχειριστική ναφθαλίνη, αλλά η διαμόρφωση των «ορθοδόξων Σέρβων» θα πάρει χρόνο ακόμα, αν υπονοείται εδώ κάτι βαθύτερο και πνευματικό. Πρόκειται για μια ραγδαία αλλά γυμνή και απαράσκειμη θρησκευτική αναθέρμανση, της οποίας την πηγαϊότητα και την ειλικρίνεια θα μπορούσε ενδεχομένως να αποδεχθεί κανείς, όχι όμως και την αναδρομική προβολή της στο παρελθόν ως πάγιου θρησκευτικού φρονήματος του σερβικού λαού. Ο Βλάντετα Γιέροτιτς, καθηγητής στη Θεολογική Σχολή του Βελιγράδιου, σημειώνει νηφάλια αναφορικά με τη θρησκευτική κατάσταση στη χώρα του

σήμερα: παρά τη ζώσα πνευματική παρουσία του επισκόπου Βελμίροβιτς και κάποιων σπουδαίων μορφών της σερβικής ορθοδοξίας, «δεν μπορεί ν' αρνηθεί κανείς πως το ιεραποστολικό έργο της σερβικής κατήχησης παρέμεινε πραγματικά ανεπαρκές στο διάστημα μεταξύ των δύο παγκοσμίων πολέμων στις σερβικές περιοχές της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Κι όχι μόνο ανεπαρκές. Πρέπει να ομολογήσουμε ότι είμαστε βαθύτατα ανικανοποίητοι από τα μέχρι τώρα αποτελέσματα της διάδοσης του ορθόδοξου λόγου στον σερβικό λαό»². Άνθρωποι μετέωροι στην κρίση ταυτότητας, μέχρι πρότινος ερμητικοί στην κοσμικότητά τους, νεό-πιστοι που είχαν κάπου ξεχάσει να κάνουν τον σταυρό τους σωστά, αβάπτιστοι, κάποτε χαοτικοί σε ό,τι αφορά «λεπτομέρειες» για την τήρηση των νηστειών, τη συμμετοχή στα μυστήρια της εκκλησίας· προσερχόμενοι με μόνα ίσως εφόδια την ιστορική πνευματική παράδοση του έθνους τους και τους υποσυνείδητα αφομοιωμένους πολιτισμικούς τύπους στη συναναστροφή, τη διασκέδαση, την οικογένεια, τύπους που διαμορφώνουν έναν οικείο κώδικα συμπεριφοράς, για όσους με τον ένα ή τον άλλο τρόπο έχουν θητεύσει στην ορθοδοξία των Βαλκανίων. Κι ανάμεσα στα άλλα, η αναρριπισμένη παράδοση του «επουρανίου έθνους», μιας σερβικής αίσθησης περιούσιου λαού, που καταξιώνει το μαρτύριο ως θεοφόρο προνομία από τα χρόνια της τουρκικής κατάκτησης και εντεύθεν, διασφαλίζοντας στη συνείδηση των Σέρβων μια «επουράνια» πρόγευση, ήδη από 'δω κάτω, στη βασανισμένη χώρα τους.

Στην αναβίωση σήμερα της ορθόδοξης λατρείας και πίστης των Σέρβων το κράτος άσκησε και ασκεί αποφασιστική επίδραση. Η πρόσφατη εξοικείωση –αν όχι οικειοποίηση σε κάποιο βαθμό– του πολιτικού καθεστώτος με μια «ιδεολογία» αντίπαλο επί σειρά ετών, το ανακαίνισε συμβολικά, ενώ προσέδωσε ενότητα στη χώρα. Η ορθοδοξία αποδεικνύεται εδώ και μερικά χρόνια εξαργυρώσιμη πολιτικά στη Σερβία, στην εσωτερική και την εξωτερική πολιτική· κάτι που, τηρουμένων των αναλογιών, δεν είναι άγνωστο και στην Ελλάδα. Και έρχεται μά-

λιστα η σερβική κυβέρνηση σήμερα να προετοιμάζει νομοσχέδιο για την προστασία της Σερβικής Εκκλησίας από τις αιρέσεις. Πέραν όμως των όποιων κρατικών χειρισμών, στην εμπλοκή της θρησκείας στην (γιουγκοσλαβική) πολιτική αυτά τα χρόνια σίγουρα συνέβαλε, ενίοτε με εξώφθαλμο τρόπο, και η ίδια η Εκκλησία – αν και είναι γεγονός πως σε σημαντικό βαθμό, οι κρίσιμες εξελίξεις, τα ίδια τα τραγικά πολεμικά γεγονότα με τις θρησκευτικές αποχρώσεις του εμφυλίου, εξέθεταν πνευματικές επιλογές σε παραχρήμα πολιτικές. Πάντως το ουσιώδες θέμα σ' αυτήν την ταραχώδη ανάκαμψη της ορθοδοξίας υπό το κράτος εθνικών εξελίξεων που προσδιόρισαν το μέλλον του σερβικού λαού είναι η επανάληψη της παραδοσιακής ταύτισης σερβικότητας και ορθοδοξίας, που επαναφέρει το ζήτημα ορθοδοξία ή εθνικός χριστιανισμός υπέρ του δεύτερου, αφού είναι εμφανές ότι η θρησκευτική αναθέρμανση, όσο και η ενίσχυση της ΣΟΕ, προέκριναν πρωταρχικά εθνικές προτεραιότητες. Ήδη ο μητροπολίτης του Μαυροβουνίου Αμφιλόχιος Ράντοβιτς επανειλημμένως υπερασπίστηκε την αυτονομία της ορθόδοξης πνευματικότητας έναντι του σερβισμού, σκανδαλίζοντας όσους έχουν προσκολληθεί στο εθνικό τοπίο. Επεσήμανε τον υποβιβασμό της ορθοδοξίας σε εθνική βακτηρία και, παράλληλα, τη θεοποίηση του έθνους μέσω της απολυτοποίησης του αίματος και της γλώσσας· στοιχεία που οδηγούν σ' έναν εθνικό και φυλετικό θεό στην υπηρεσία ενός αγώνα εναντίον των άλλων λαών. Και το θέμα παραμένει ανοιχτό. Ο τρόπος μάλιστα με τον οποίο πολιτεύτηκαν επιφανείς εκκλησιαστικοί παράγοντες στα χρόνια του πολέμου θέτει το ερώτημα τού κατά πόσον η Σερβική Εκκλησία θα είναι διατεθειμένη στο εξής να απεμπλακεί από την υπαγωγή της πίστης στις αρχές του εθνικισμού, διακινδυνεύοντας ενδεχομένως τη βεβιασμένη καταξίωση που της παρέσχε η σύμπλευση με την πολιτική του σερβικού κράτους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Αμφιλόχιος Ράντοβιτς, Αρτέμιος Ραντοσάβλιεβιτς, Ειρηναίος Μπούλοβιτς, Αθανάσιος Γιέφτιτς.
2. Βλάντετα Γιέροτιτς, Samo Dela ljubavi ostaju (Βελιγράδι, 1996).

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΠΟΛΥΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ «... ΕΙΣ ΨΥΧΗΝ ΒΛΕΠΤΕΟΝ» της Μυρτώς Ρήγου

Ο ΤΟΠΟΣ και ο χρόνος διοργάνωσης ενός Σεμιναρίου (από το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο στη Θράκη, σήμερα) επικαθορίζουν την ίδια την θεματική του, δηλαδή το ρόλο του Πανεπιστημίου στις πολυπολιτισμικές κοινωνίες. Θα πρέπει να σκεφτούμε ότι αυτή η θεματική, αν και αναπτύσσεται σε μια μεθοριακή περιοχή της Ελλάδας, έδρα των προβλημάτων που ανακύπτουν από τη συνύπαρξη διαφορετικών πολιτιστικών ταυτοτήτων, ξεπερνά τα σύνορά της για να εξαπλωθεί σ' έναν κόσμο στον οποίο η πλανητοποίηση των κοινωνικών πεδίων (οικονομικού, στρατιωτικού, πολιτιστικού-media) και της τεχνολογίας, οδηγεί στην αναπόφευκτη σύγκρουση των παραδόσεων και των πολιτισμών και στη σύγκρισή τους.

Δεν θα ήταν λοιπόν παράδοξο να εξετάσουμε αυτή την περιοχή του πλανήτη μας, τη Θράκη, σαν την οθόνη ενός παγκόσμιου υπολογιστή, όπου, όχι μόνον εγγράφεται η μετάλλαξη των σχέσεων μεταξύ των ατόμων, αλλά και η οργάνωση συλλογικοτήτων με ταυτότητες ιεραρχημένες που πιστοποιούν σε ποιον κόσμο ανήκει (π.χ. στην Ενωμένη Ευρώπη που ανοίγει τα εσωτερικά της σύνορα για να τα κλείσει εξωτερικά με τη Συνθήκη Σένγκεν ή στον Τρίτο Κόσμο και επίσης στους ορθόδοξους χριστιανούς ή στη μουσουλμανική κοινότητα και τους πομάκους).

Σ' αυτό το υπερκείμενο (hypertext) του υπολογιστή που μας εκ-τοπίζει από τη Θράκη, εγγράφεται ακόμη και η σύγκρουση για τον έλεγχο της κουλτούρας ώστε να εν-τοπιστεί η πολιτιστική ταυτότητα σ' ένα μετακινούμενο τόπο, έστω μία πολιτιστική πρωτεύουσα, ευρωπαϊκή μεν, αλλά με μία έννοια υπερεθνική, όπως η γειτονική Θεσσαλονίκη, παρά τα εγγενή εθνικιστικά ζητήματα που εγείρονται εκεί, εξαιτίας του ονόματος «Μακεδονία». Σήμερα, ο εθνικισμός υποκρύπτει το ιδεολόγημα